

Straipsniai

KNYGOTYROS RAIDA LIETUVOJE:
PERIODIZACIJA IR CHRONOLOGIJA

AUŠRA NAVICKIENĖ

Vilniaus universiteto Knygotyros ir dokumentotyros institutas
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva
El. paštas: ausra.navickiene@kf.vu.lt

Savarankiškas mokslas apie knygą, šiandien vadinamas *bibliologijos* arba tokiais nacionalinėse kalbose atsiradusiais vardais kaip *knygotyra*, *grāmatzinātne*, *raamatuteadus*, *księgoznawstwo*, *книговедение*, *knihověda*, *Buchkunde*, susiformavo ir institucionalizavosi XX a. pradžioje. Bibliografija apsiribojo bibliografinės informacijos rengimo ir jos funkcionavimo visuomenėje nagrinėjimu, bibliotekininkystė siekė ištirti bibliotekas arba spaudos produktų kaupimą ir jų vartojimą, o knygotyros objektu tapo knyga kaip sudėtingas objektyvios tikrovės reiškinyr ir knygininkystės procesų nulemti jos egzistavimo būdai ar formos. Tai yra esminis knygotyros žinijos požymis, nors atskirose šalyse skirtingai suvokiami šio mokslo uždaviniai, apibrėžiamos pagrindinės sąvokos ir kategorijos. Knygos tyrimai ne visur atvedė prie knygotyros autonomizacijos, tačiau savarankiškas mokslas apie knygą įsitvirtino daugumoje Europos valstybių. Taip atsitiko ir XX a. Lietuvoje.

XX a. knygotyrai plėtojantis ne tik kaip empiriniam, bet ir kaip teoriniam mokslui vis daugiau dėmesio skiriama pačios knygotyros kaip mokslo tyrimams, ypač jos istorijos klausimams. Kai kuriuos Lietuvos knygotyros istorijos aspektus savo darbuose paminėjo tyrėjai, nagrinėję universalios knygos mokslo atsiradimą XIX a. pradžios Vilniaus universitete (lenkų ir lietuvių autoriai Józef Korpała [20], Stefan Kubów [19], Krzysztof Migoń [24], Aušra Navickienė [26], Stefan Vrtel-Wierczyński [39], Anna Żbikowska-Migoń [40]) ir bibliografijos mokslo raidą (Rebeka Rozet [51–53], Vladas Žukas [44]). Tās pats V. Žukas savo knygoje *Lietuvos knygotyros bruožai* [45] pabandė išskirti svarbesnius lietuviškos knygos veikėjus ir jų knygos tyrinėjimus nuo XIX a. pradžios iki pirmosios Lietuvos nepriklausomybės laikų pabaigos. Pasirodė keliolika straipsnių ir publikacijų apie knygotyros studijas įvairiais istoriniais laikotarpiais Lietuvos aukštosiose mokyklose (Violetos

Černiauskaitės [13], Domo Kauno [17], Aušros Navickienės [26–27], Genovaitės Raguo-
tienės [28–30], V. Žuko [41]) bei knygotyros tęstinius leidinius (V. Žuko [46], Vandos
Stonienės [34]). Lietuvos knygotyros istorijos tyrimams buvo rengiamasi leidžiant žy-
miausius knygotyros teorinius ir istorinius darbus – Jurgio Platerio knygos istorijos veika-
lą *Trumpa žinia apie tą išdawima lietuviszkosios biblijos Londone* (1831) [16], Vaclovo
Biržiškos knygotyros darbų rinktinę [6], Aleksandro Wiktora Bohatkiewicziaus teorinio
Veikalo apie visuotinę bibliografiją (Rzecz o bibliografii powszechney, 1830) faksimilinį
leidimą [12]. Tačiau iki šiolei nepažengta toliau pavienių straipsnių tęstiniuose mokslo
darbuose ar monografiniuose leidiniuose, kompleksškai Lietuvos knygotyros raida dar
netirta ir apibendrinamoji jos istorija neparašyta.

Šio straipsnio tikslas yra pateikti Lietuvos knygotyros istorijos apžvalgą, įvardijant
svarbiausius jos raidos laikotarpius ir jų savitumus, tyrėjus ir institucijas, knygotyros mokslo
ir akademinį studijų plėtotės faktus. Lietuviškosios realijos bandomos apibrėžti apiben-
drinus įvairiuose šaltiniuose ir minėtoje literatūroje išsisklaidžiusią faktografiją, o jos
interpretuojamos pasitelkus tarptautinę klasika tapusius lenkų mokslininkų Stefano Vrtel-
Wierczyńskiego [39], K. Migońio [49] Europos knygotyros istorijos veikalus ir pastarojo
dešimtmečio rusų knygotyrininkų nuostatas atspindintį Natalijos Lelikovos rusų knygoty-
ros istorijos tyrimą [48].

Knygotyros radimosi laikotarpis

Lietuvos knygotyros pradininkai buvo XIX a. pradžios Vilniaus universiteto dėstytojai
arba jo auklėtiniai Joachimasis Lelewelis, Aleksandras Wiktoras Bohatkiewiczzius, Jurgis
Plateris. XIX a. pirmuoju dešimtmečiu Vilniaus universitetas tapo viena iš pirmųjų aukš-
tųjų mokyklų Europoje, įtraukusi novatorišką universalaus knygos mokslo dalyką, euro-
pietišku papročiu vadintą bibliografiją, į studijų programas, o vėliau ir pradėjusi jo dėsty-
mą. Čia susiformavo mokslinei kūrybai palanki intelektuali aplinka, subrandinusi tokius
knygos mokslui svarbius veikalus kaip profesoriaus J. Lelewelio *Dvejetas bibliografijos
knygų* (Bibliograficznych ksiąg dwoje; tom 1–2, 1823–1826) ir A. W. Bohatkiewicziaus
Veikalas apie visuotinę bibliografiją (Rzecz o bibliografii powszechney, 1829 m. buvo
išspausdintas moksliniame periodiniame leidinyje „Dziennik Wileński“, o 1830 m. pa-
kartotinai išleistas savarankišku leidiniu). Universiteto mokslininkų darbuose pasitai-
kantys bandymai teoriškai apibrėžti knygos mokslo sampratą per daug nenutolo nuo to
meto žymiausių Europos (prancūzų ir vokiečių) mokslininkų koncepcijų, tačiau turėjo ir
savitumų [26–27]. Perimdami užsienio teoretikų pažiūras, knygos mokslą jie suprato

labai plačiai, priskirdami jam knygotyros, bibliografijos, bibliotekininkystės, filologijos, iš dalies istorijos pagalbinius dalykus ir paversdami visa apimančiu mokslu apie knygą, literatūrą ir kultūrą. Tradiciškai buvo įvardijamos trys jo dalys: grafika, arba mokslas apie raštą ir rankraščius; spausdinimo ir spausdintos knygos istorija bei visuotinės literatūros, suprantamos kaip žmonijos sukurtų knygų visuma, bibliografinė apžvalga [15, 239–261; 12, 153–188]. Lietuvos mokslininkų darbuose ypatingas dėmesys buvo skiriamas humanitarinių mokslų tarpusavio santykiams paaiškinti, vadinamajam *bibliografijos* mokslui atskirti nuo prancūzų terminijos tradicijomis sekant plačiai suprantamos *literatūros istorijos*.

Mokslo apie knygą pasiekimai XIX a. pradžios Lietuvoje turėjo daug reikšmės lietuviškosios knygos tyrinėjimų plėtrai: tuomet ir vėliau pasirodė Simono Stanevičiaus, Kaje-tono Roko Nezabitauskio, Lauryno Ivinskio pirmieji bibliografiniai ir knygotyriniai darbai lietuvių kalba, buvo sukurtas pirmasis mokslinis lietuviškas knygos istorijos veikalas – Jurgio Platerio *Trumpa žinia apie tą išdawima lietuviszkosios biblijos Londone* (1831 m. baigtas darbas, deja, nebuvo išspausdintas).

Uždarius Vilniaus universitetą, domėjimasis knygos mokslo teoriniais klausimais atslūgo, nors tebebuvo rengiami repertuariniai bibliografijos veikalai, bibliotekų tvarkybos vadovai. XIX a. antrosios pusės, taip pat ir XX a. pradžios Lietuvoje rutuliojosi praktinės knygininkystės sritys ir atskiri knygotyros dalykai: pasirodė išsamūs repertuarinės bibliografijos darbai, pradėti publikuoti senieji lietuviškieji raštai ir senosios lietuviškos knygos paminklai. Tuomet knygas tyrė Silvestras Baltramaitis, Anas Bruožis, Vilius Gai-galaitis, Maurikijus Stankevičius, Eduardas Volteris [45, 79–105] ir kiti.

Bibliotekinis knygotyros raidos etapas Lietuvai, kaip kaimyninėms Rusijai ir Lenkijai, nebuvo būdingas [48, 145]. Daugiausia jis suklestėjo Vokietijoje – XIX a. antrojoje pusėje bibliotekininkystė čia tapo universitetinių studijų dalyku ir universaliu mokslu, nagrinėjančiu ne tik bibliotekinės veiklos organizavimo, bibliotekų fondų komplektavimo, tvarkymo, skaitytojų aptarnavimo klausimus, bet ir knygos bei raštijos istorijos, kitus istorinius knygotyros dalykus [49, 44–47]. Lietuvoje buvo žinomi tokio pobūdžio vokiečių teoretikų darbai, tačiau jais nebuvo sekama. Bene pirmasis iš Lietuvos knygotyros kūrėjų nuomonę apie plačiąją bibliotekininkystės kaip mokslo sampratą yra išdėstęs pirmojo bibliografijos universitetinio kurso nepriklausomoje Lietuvoje parengėjas ir dėstytojas Eduardas Volteris, lietuviškos knygos tyrinėjimams nusipelnęs senųjų raštų mokslinių publikacijų rengimu ir skelbimu. Dar vadovaudamas bibliografijos būreliui Sankt Peterburgo universitete antrajame XX a. dešimtmetyje jis parašė pratarinę rusiškajam vertimui vokiečių teoretiko Friedricho Eichlerio knygos *Aukštoji bibliotekininkystė santykyje su mokslinio tyrimo ir dėstyimo metodais* (Библиотековедение высшего порядка в его

отношении к методам научного исследования и преподавания, 1913), populiaria-
rinančios bibliotekininkystę kaip istorinį knygos mokslą. Volteris jau tuomet nepritarė
Eichlerio pažiūroms: knygos pratarinėje jis kalba ne apie bibliotekininkystę, o apie
bibliologiją ir pažymi, kad nedarys skirtumų tarp terminų *bibliotekininkystė*, *biblio-
grafija*, *bibliognozija*, *bibliologija*, *knygotyra*, ir toliau pateikia trumpą *bibliologijos* sąvo-
kos aprašymą. Pratarmės tekste Volteris *bibliotekininkystės* ir *bibliologijos* terminus var-
toja kaip sinonimus, tačiau, atsižvelgdamas į tuometę Rusijos knygotyros patirtį,
pirmenybę teikia *bibliologijos* sąvokai [48, 144–145]. Plačioji bibliotekininkystės moks-
lo samprata nepapliko Lietuvoje ir vėliau greičiausiai dėl nepakankamos to meto biblio-
tekininkystės brandos.

Savarankiškos knygotyros raida

Pirmaisiais nepriklausomos Lietuvos dešimtmečiais prasidėjo kokybiškai naujas knygo-
tyros raidos etapas. Perimdamas Lietuvos mokslo tradicijas, nenutoldamas nuo bendrų
europinių mokslo raidos tendencijų ir valstybės poreikio skatinamas, formavosi savaran-
kiškas Lietuvos knygos mokslas. Knygotyra buvo pradėta suvokti kaip savarankiškas, savo
tyrimo objektą, problematiką, šaltinius ir metodus turintis mokslas, formavosi lietuviška
knygotyros terminija. Knygotyra, tuomet vadinta *knygų mokslu* arba *bibliologija* [2–5; 11],
vienijo visumą dalykų, įvairiais požiūriais tiriančių knygą. Pasikeitė ne tik terminija, bet ir
pradėjo formuotis kita mokslo apie knygą konceptuali schema, apimanti tiek knygotyros
teorijos, tiek knygos istorijos, tiek knygininkystės arba knygos gamybos, leidybos, registra-
cijos, platinimo, rinkimo ir naudojimo klausimus.

To meto iškiliausių Lietuvos knygos tyrėjų darbuose atsakyma plačiosios bibliografijos
kaip apibendrinamojo knygos mokslo sampratos. Juose susiformavo ir įsitvirtino suvoki-
mas apie bibliografiją kaip apie knygų aprašymo mokslą, buvo aktyviai dirbamas praktinis
bibliografinis darbas, parengti lietuviškos repertuarinės retrospektyviosios ir einamosios
bibliografijos leidiniai, tapę lietuviškos knygos tyrinėjimų moksliniu pamatu. Vienas iš
aktyviausių to meto bibliografijos praktikų ir teoretikų Vaclovas Biržiška buvo ir vienas
žymiausių knygotyrininkų, išspausdinęs pirmąją mokslinę lietuviškos knygos istoriją. Kar-
tu su juo Lietuvos knygotyrą kūrė Marija Arcimavičienė, Vilhelmas Burkevičius, Paulius
Galaunė, Izidorius Kisinas, Juozas Rimantas, Vincas Ruzgas, Aleksandras Ružancovas,
Vytautas Steponaitis, Marija Mašiotaitė-Urbšienė, Juozas Tumas-Vaižgantas. Prie Lietuvos
knygos mokslo plėtotės taip pat prisidėjo lenkiškame Vilniuje dirbę Ludwikas Abramowi-
czius, Michalas Brensztejnus, Adamas Łysakowski, Tadeusz Turkowskis ir kiti tyrėjai.

Visų jų darbai skatino tradicinės, klasikinės knygotyros sampratos įsitvirtinimą, bandant įvairias žinias apie knygą, įvairius tiek teorinius, istorinius, tiek visas knyginkystės sritis tiriančius dalykus suvokti kaip vientisą sistemingą darinį, kaip sistemą. Teorinių svarstymų apie bibliologijos mokslą, pagrįstų to meto rusų ir Europos knygotyros teoretikų nuostatomis, esama pirmosios lietuviškos enciklopedijos straipsniuose [3–4], vadovėliuose [31, 24–25], ši sąvoka vartota to meto institucijų pavadinimuose [13].

Pirmaisiais savarankiškos knygotyros raidos dešimtmečiais buvo ypač ryškus jos diferenciacijos procesas, kai Lietuvoje formavosi įvairios knygos ir knyginkystės tyrimo kryptys, knygotyros dalykai. Daugėjant knygos tyrėjų, knygos tyrimų problematika apėmė lietuviškos knygos ir spaudos, įvairių knyginkystės sričių istoriją ir šiuolaikinę būklę, knygos meną, knygrišystę, bibliofiliją, bibliotekų ir bibliografijos istoriją, buvo parašyta pasaulinės knygos istorijos darbų. Tuomet pasirodė pirmasis apibendrinantis knygos istorijos veikalas lietuvių kalba – Vaclovo Biržiškos *Lietuviškų knygų istorijos bruožai* (I d., 1930) [8], susiformavo lietuviška knygotyros spauda: pradėtas leisti bibliografijos ir kritikos žurnalas „Knygos“ (1922–1926), einamosios bibliografijos žurnalas „Bibliografijos žinios“ (1928–1943), pirmasis mokslinis knygotyros tęstinis leidinys „XXVII knygos mėgėjų metraštis“ (t. 1 išėjo 1933, t. 2 – 1937) ir kiti. Nepavyko pradėti leisti tęsinių knygotyros mokslo darbų „Bibliotheca Litwana“, kurie sumanyti dar 1941 m. turėjo apimti tokias bibliologijos šakas kaip knygotyros teorija, knygos istorija, bibliografija, bibliotekininkystė, knygos menas, tenkinti tiek šia mokslo šaka besidominčios visuomenės, tiek 1940 m. rudenį Vilniaus universitete įkurtos Bibliologijos katedros interesus [46]. (1944 m. vasaros pradžioje pirmasis tomas buvo atiduotas spaudai ir pradėtas rinkti. Rengėjams pavyko sukaupti ir dalį antrojo tomo medžiagos, tačiau įgyvendinti sumanymą sutrukdė karas ir okupacija.) Knygos mokslo raidai darė įtaką XXVII knygos mėgėjų draugijos (elitinė bibliofilinė draugija) [45, 177–219] ir Lietuvos bibliotekininkų draugijos veikla [21; 45, 152–177].

XX a. pradžioje, ypač 1909–1918 m., buvo mėginama knygotyros žiniais skleisti per paskaitas ir pranešimus. Pirmuoju sistemingu lietuvių knygos ir literatūros istorijos kursu vadinamas 1912–1913 m. Vilniuje Mykolo Biržiškos skaitytas paskaitų ciklas [28]. Įkūrus Lietuvos universitetą (1930 m. pavadintą Vytauto Didžiojo universitetu) Kaune, tarp studijuotinų disciplinų atsirado ir knygotyros dalykai. 1922–1923 m. E. Volteris kaip pagalbinę bendrojo lavinimo discipliną dėstė bibliografiją [28], o nuo 1925–1926 m. Vaclovas Biržiška skaitė ir knygos istoriją, ir bibliografiją. 1922–1944 metais tai buvo pagrindiniai knygotyros kursai Kauno ir 1940–1941 m. Vilniaus universitetuose [28]. XIX a. Vilniaus universitete dėstomas universalus mokslas apie knygą apėmė knygos

istorijos, bibliografijos ir bibliotekininkystės pagrindus, o pirmosios Lietuvos nepriklausomybės laikotarpiu knygą tiriančios akademinės disciplinos diferencijavosi. Tuomet susiformavo ir universitetinėse studijose įsitvirtino tokie knygotyros dalykai kaip bibliografija ir knygos istorija, tiek aptariamam laikotarpiui, tiek vėlesniais metais sudariusios neatskiriama bibliotekininkų studijų programų dalį, buvusios svarbios mokytojų ir filologų rengimui. Pirmosios nepriklausomybės laikotarpiu pasirodė pirmieji šiems specialistams rengti skirti ir knygotyros žinias apimantys vadovėliai, buvo įkurta šiuolaikinių akademinių knygotyros studijų pradininkė Lietuvoje – Bibliologijos katedra, Vilniaus ir Kauno universitetuose veikusi nuo 1940 iki 1943 metų. Pagal savo pavadinimą, studijų turinį, steigėjo ir vedėjo prof. V. Biržiškos kvalifikacijos ji buvo pirmoji knygos mokslo akademinė struktūra Lietuvoje, kurios atsiradimas buvo dėsningas Lietuvos nepriklausomybės laikotarpio negausių, bet itin aktyvių knygos ir knygininkystės specialistų veiklos rezultatas [17, 195]. Vos spėjus įteikti pirmuosius bibliologijos baigimo diplomus, jos veiklą 1943 m. sustabdė vokiškoji okupacija.

Knygotyros kaip autonominio mokslo raidos etapas Lietuvoje tęsiasi iki šiolei. Tačiau besikeičiančios aplinkybės lemia jos netolygumą. Taigi pirmasis knygotyros intensyvios raidos laikotarpis, prasidėjęs pirmaisiais nepriklausomybės dešimtmečiais, baigėsi 1943 m. Apibendrinant to meto knygotyros laimėjimus Lietuvoje galima pažymėti, kad svarbiausi knygos tyrimai buvo atlikti tuo metu plėtojamų istorinių ir taikomųjų knygotyros dalykų problematikos ribose, kad susiformavo knygotyros visuomeninės ir akademinės institucijos, vyko jos akademinės studijos, pradėta kurti knygotyros periodinių leidinių sistema. Tuomet ėmė įsigalėti knygotyros kaip apibendrinamojo mokslo apie knygą samprata ir drauge radosi nauji knygotyros dalykai, įsitvirtino naujos knygos tyrimo kryptys. Knygotyros mokslas atitiko bendrąsias humanitarinių mokslų raidos tendencijas, nors jam ir nepakako jėgų sutelkti dėmesį į teorinių klausimų nagrinėjimą, sukurti originalias, naujausiomis filosofijos teorijomis grįstas knygos mokslo teorijas, įtvirtinti knygotyros mokyklų įvairovę. Kai užsienyje formavosi sociologinė, psichologinė, istorinė-kultūrinė, menotyrinė knygotyros mokyklos, Lietuvoje daugiausia buvo rutuliojama kultūrinė-istorinė knygotyros kryptis.

Po Antrojo pasaulinio karo prasidėjus antrajai sovietinei okupacijai, knygos mokslo autoritetas V. Biržiška pasitraukė iš Lietuvos ir knygotyros darbus tęsė išeivijoje, o čia likę jo bendraminčiai nesėkmingai bandė atkurti buvusias knygotyros institucijas Lietuvos universitetuose, atnaujinti spaudinių leidybą ir plėtoti jos mokslą [13, 143–145; 46]. Dėl objektyvių aplinkybių Lietuvoje buvo nutolta nuo tradicinės knygotyros, reiškiantis sudė-

tingoms ir prieštaringsoms sovietinės knygotyros raidos tendencijoms¹. Iki septintojo dešimtmečio pradžios Lietuvoje net nebuvo vartojami tradiciškai suprantamo apibendrinamojo knygos mokslo terminai – mokslas apie knygą, bibliologija ar knygotyra. Permainos Lietuvos knygotyroje pastebimos tik septintajame dešimtmetyje, kai buvusioje TSRS dėl pasikeitusių politinių aplinkybių sugrįžo domėjimasis tradicine knygotyros problematika², o Vakarų pasaulyje įsigalinčių naujų informacinių technologijų nulemtą skepticizmą tradicinių komunikacijos priemonių atžvilgiu pakeitė padidėjęs dėmesys knygos tyrimams (tuomet ši problematika buvo iš naujo atrasta JAV). Nuo septintojo dešimtmečio Lietuvoje knygotyros tyrimai suaktyvėjo. Knygotyros plėtotei poveikio turėjo Vladas Abramavičius, Nojus Feigelmanas, Domas Kaunas, Vincas Kisarauskas, Ingrida Korsakaitė, Danutė Labanauskienė-Petkevičiūtė, Edmundas Laucevičius, Irena Petrauskienė, Genovaitė Ragutienė, Marcelinas Ročka, Rebeka Rozet, Klemensas Sinkevičius, Vanda Stonienė, Levas Vladimirovas, Vladas Žukas. Jų darbai pagausino inbunabulistikos, lietuviškos ir Lietuvos knygos bei raštijos, spaudos, spaudos draudimo, bibliotekų ir skaitymo istorijos, knygos ženklų, popieriaus bei įrišimų, spaudos leidinių iliustracijos, knygotyros ir bibliografijos istorijos žinias. Lietuvos knygos ir spaudos istorijos kai kuriuos aspektus tyrė istorikai Vytautas Merkys, Antanas Tyla, Rimantas Vėbra, žurnalistai Jonas Bulota, Bronius Ragutis ir kiti. Lietuvoje susiformavo keli knygos tyrimo centrai. 1945 m. įkūrus

¹ Įdomūs ir mokslui svarbūs knygotyros teorijos ir metodologijos ieškojimai Rusijoje, būdingi 1920-iesiems ir pasireiškę koncepcijų įvairove, skirtingais požiūriais į knygą kaip knygotyros tyrimo objektą ir pačią knygotyra kaip mokslą apie knygą, įvairių knygotyros dalykų gausėjimu ir jų problematikos gilėjimu, 1930-aisiais buvo pakeisti vienareikšmiškomis ir ideologiškai kryptingomis nuostatomis tiriant klasinę knygą prigimtį, materialistinės-lenininės ideologijos pagrindais formuojant knygotyros mokslą ir nepripažįstant jokių kitų metodologinių nuostatų ar net kovojant su jomis. Galiausiai knygotyra kaip apibendrinamasis mokslas imta visiškai neigti ir pradėti rutulioti atskiri knygotyros dalykai, *teisingai* užsirekomendavę ideologine prasme – bibliotekininkystė, bibliografija ir knygos istorija. Visiškai sustoję bibliofilijos tyrimai, buvo uždrausti visi moksliniai dalykai, kurie nagrinėjo knygos *išorinę* formą, o ne jos turinį, tokie kaip knygos menas, knygos grafika buvo tiriama tik kaip taikomasis mokslas, *pilietybės teisės* prarado ir tokie, atrodytų, sociologiniai mokslai kaip bibliopsichologija ir bibliosociologija. Tačiau net ir tie dalykai, kurie sugebėjo išlikti, rutuliojosi kaupdami empirines žinias [48, 399–400].

² Septintąjį dešimtmetį Rusijoje sugrįžo domėjimasis teoriniais knygotyros klausimais, pradėta leisti įvairius periodinius ir tęstinius knygotyros leidinius (iš kurių svarbiausias yra nuo 1959 m. einantis žurnalas „Kniha: issledovanie i materialy“), rengti sąjungines ir regionines mokslines knygotyros konferencijas (nuo 1971 m.), kurti mokslo centrus, plėsti knygos tyrimų problematiką, rengti kolektyvinius knygos istorijos darbus, knygotyros žodynus ir enciklopedijas, įvairių lygių knygos specialistus [50, 308; 49, 19–22]. Nors ir bandydama pamažu sugrįžti prie tradicinės knygotyros problematikos, Rusijos knygotyra tik dabartiniu etapu, prasidėjusiu po 1990-ųjų, galiausiai atsisakė anksčiau privalomos nuostatos, kad marksistinė-lenininė ar materialistinė dialektinė metodologija yra vienintelis tinkamas šios krypties mokslinių tyrimų pagrindas [48, 308–309].

Lietuvos SSR knygų rūmus, ši specialioji bibliografijos įstaiga tapo svarbiu knygos tyrimo centru, kuriame telkėsi senosios knygos tyrėjai, pagal knygotyros metodiką buvo rengiami nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos tomai. Tačiau didesnė dalis to meto knygos mokslininkų dirbo Vilniaus universitete. Jame 1949 m. įkūrus Bibliotekininkystės katedrą ir pradėjus kompleksines bibliotekininkystės studijas, Lietuvoje vėl buvo imta dėstyti knygos ir bibliotekų istorijos, bibliografijos, o vėliau ir kitus knygotyros dalykus, rengti knygotyros disertacijas, leisti vadovėlius ir mokomąsias priemones [25; 30]. Nors knygos ir knyginių tyrimus plėtojo ir istorikai, ir literatūrologai, knygotyros mokslas ypač suaktyvėjo, kai Vilniaus universitete išaugo nauja knyga tiriančių mokslo kandidatų, o vėliau ir daktarų karta. Tuomet pasirodė reikšmingų mokslo veikalų, susiklostė knygotyros leidinių sistema. Ne vieną dešimtmetį tiek bibliotekininkų, tiek knygotyrininkų profesinė tribūna buvo Lietuvos nacionalinės bibliotekos leidžiamas biuletenis „Bibliotekų darbas“ (įkurtas 1949 m.), 1959–1988 m. ėjo biuletenis „Naujos knygos“ (1989 m. tapo žurnalu „Knygnešys“), 1961 m. Vilniaus universitete pradėti leisti mokslo darbai „Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai“ (1971-aisiais jie pakeitė pavadinimą į „Knygotyrą“, o nuo 1981-ųjų iki 1991-ųjų buvo leidžiami dviem teminiais sąsiuviniais) [33]. Kaip ir ankstesniu laikotarpiu, knygos mokslas rutuliojosi veikiamas tiek integracijos, tiek diferenciacijos tendencijų, kai mėginta plėtoti kompleksinio knygos mokslo problematiką ir drauge daug pasiekta tiriant atskiras knygotyros sritis. Tai lėmė knygos žinijos plėtrą, jos struktūros tapsmą sudėtingu dariniu, kaip kad ir jį sudarančių vis daugiau savarankiškų dalykų tarpusavio santykių sudėtingumą. Ir pirmojoje, ir antrojoje amžiaus pusėje knygotyra rutuliojosi daugiau empirine nei teorine kryptimi. Lietuvos knygotyros raidai paskutiniaisiais XX a. dešimtmečiais turėjo įtakos ne tik Rusijos mokslas, bet ir glaudus bendradarbiavimas su Lenkijos, Vokietijos ir kitų, daugiausia socialistinio bloko, šalių mokslinėmis mokyklomis.

Šiuolaikinis knygotyros raidos etapas tapatinamas su antrosios Lietuvos nepriklausomybės laikotarpiu. 1990 metais Vilniaus universitete buvo įsteigta Bibliografijos ir knygotyros katedra. Taigi po penkiasdešimties metų pertraukos Lietuvoje atkurtas akademinių padalinių, atsakingas už tradicinio knygotyros mokslo plėtotę ir knyginių tyrimų studijų organizavimą. Vilniaus universitete įkūrus Komunikacijos fakultetą, 1991 m. ši institucija buvo pervadinta Knygotyros katedra (vėliau Knygotyros ir dokumentotyros institutu) ir tapo naujojo Komunikacijos fakulteto vienu iš padalinių, o Vilniaus universitetas – svarbiu Lietuvos knygotyros mokslo centru, paskutiniuuoju XX a. dešimtmečiu ypač suaktyvinsiu ir išplėtojusiu savo mokslinę, koordinacinę ir studijų organizavimo veiklą. Nuo 1991 m. Vilniaus universiteto Komunikacijos fakultetas kasmet rengia nacionalines ir

tarptautinės knygotyros konferencijas, čia vykdomos knygotyros doktorantūros studijos ir organizuojami daktaro disertacijų gynimai, vadovaujama Lietuvos Respublikos Vyriausybės pripažinto ir tarptautinėse duomenų bazėse registruojamo tęstinio mokslo darbų leidinio „Knygotyra“ rengimui ir leidybai (kasmet išleidžiama po du mokslo darbų tomus). Atliekamų darbų apimtimi, jų problematikos ir inovacijų bei jėgų telkimo prasme institutas neretai priartėja prie regioninės Baltijos šalių knygotyros institucijos statuso. Gaudus bendradarbiavimas su kaimyninėmis Baltijos valstybėmis, Suomija, Lenkija, Vokietija, Rusija ir kitomis skatina knygos mokslininkus dalyvauti tarptautinių ir profesinių organizacijų, mokslo leidinių redakcinių kolegijų, tarptautinių konferencijų organizavimo veikloje, kartu įgyvendinti įvairius projektus ir programas.

Vilniaus universitete institucionalizuoti komunikacijos ir informacijos mokslai sudarė galimybes rutuliotis kompleksui giminingų šakinių mokslų, tokių kaip archyvistika, bibliografija, bibliotekininkystė, dokumentotyra, knygotyra bei kiti informacijos ir komunikacijos krypties mokslai, taip pat organizuoti profesionalių archyvarų, bibliotekininkų, informacijos vadybininkų, knygotyrininkų, leidėjų, žurnalistų rengimą. Kitose Lietuvos aukštosiose mokyklose (Vilniaus Gedimino technikos universitete, Vilniaus dailės akademijoje, Kauno technologijos universitete ir Kauno kolegijoje) šiandien rengiami knygos grafikos, dizaino, poligrafijos specialistai.

Per paskutinįjį dešimtmetį išaugo knygotyros spauda. Be minėtų „Knygotyros“ mokslo darbų, toliau eina žurnalas „Knygnešys“ (1989–1995), 1991 m. „Bibliotekų darbas“ tapo žurnalu „Tarp knygų“, pradėtas leisti naujas mokslinis tęstinis leidinys „Bibliografija“ (nuo 1997), žurnalas leidybos profesionalams „Formatas“ (2002–2005).

Knygotyros mokslininkai telkiasi ne tik aukštųjų mokyklų akademiniuose padaliniuose, bet ir mokslinių bibliotekų senų ir retų spaudinių skyriuose, Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centre, kur plėtojami LDK, Mažosios ir Didžiosios Lietuvos, išeivijos lietuviškos knygos, Lietuvos senųjų knygų lotynų, lenkų, jidiš ir hebrajų kalbomis, bibliotekų ir skaitybos, spaudos istorijos, knygotyros teorijos ir metodologijos, terminijos, knygotyrinės biografistikos, šaltinotyros, klasifikacijos, bibliofilijos, bibliografijos istorijos, metodikos, teorijos ir metodologijos, spaudos ir rankraščinio paveldo, slapyvardžių, šiuolaikinės leidybos ir reklamos, knygos meno tyrimai. Nepriklausomybės metais reikšmingų knygotyros darbų paskelbė Alma Braziūnienė, Julija Čepytė, Osvaldas Janonis, Domas Kaunas, Ingrida Korsakaitė, Nijolė Lietuvninkaitė, Jolita Liškevičienė, Stasė Matulaitytė, Remigijus Misiūnas, Daiva Narbutienė, Aušra Navickienė, Arvydas Pacevičius, Genovaitė Raguotienė, Vanda Stonienė, Juozas Tumelis, Silvija Vėlavičienė, Žiedūnė Zaveckienė ir kiti. Lietuvos knygotyros

moksliniai tyrimai šiandien priklauso prioritetiniams lituanistikos moksliniams tyrimams, ir jiems įgyvendinti Lietuvos Respublikos Vyriausybė skiria ypatingą dėmesį.

Išvados

Knygotyros mokslas Lietuvoje atsirado ir formavosi atitildamas nuo europietiškojo knygotyros raidos modelio. Lietuvos knygotyros istorijoje galima išskirti du svarbiausius laikotarpius: pradinį knygotyros radimąsi, prasidėjusį XIX a. pradžioje ir pasibaigusį XX a. pradžios pirmaisiais dešimtmečiais, ir savarankišką knygotyros raidą, nuo XX a. pirmųjų dešimtmečių pradžios besitęsiančią iki šiolei.

Pirmasis laikotarpis dar vadinamas bibliografine knygotyros raida, kai knygą tiriantys dalykai vienijosi aplink vadinamąjį bibliografijos mokslą, kuris buvo suprantamas kaip universalus, enciklopedinis mokslas apie knygą. Nepraėjus nė dešimtmečiui nuo pirmųjų knygotyros kursų Prancūzijoje XVIII a. pabaigoje, XIX a. pradžioje Vilnius universitete šis dalykas buvo įtrauktas į studijų programas, o vėliau pradėtas skaityti studentams. To meto Europos žymiausi knygotyros veikalai (prancūzų ir vokiečių autorių darbai) buvo ne tik žinomi Vilnius universiteto akademinei bendruomenei, bet ir sukomplektuoti universiteto bibliotekoje. Jais remiantis buvo parengti pirmieji Lietuvoje apibendrinamieji knygos istorijos ir knygos mokslo teorijos darbai, kurie plačiai paskleidė tuomet populiarias teorines nuostatas, jas praturtindami originaliais sprendimais, prisidėjusiais prie savarankiškų knygotyros, bibliografijos ir literatūros istorijos mokslų formavimosi. Taip pat kaip Rusijoje ir Lenkijoje, Lietuvos knygotyros raidoje nebuvo bibliotekinio etapo, kai atsirandantis bibliotekininkystės mokslas aprėpė labai plačią knygos problematikos dalį, pretenduodamas pakeisti knygotyrą (ryškiausias pavyzdys yra bibliotekininkystės raida Vokietijoje).

Pirmojo ar antrojo knygotyros laikotarpių skiriamąją ribą žymi data, kai knygos tyrėjų darbuose nustojo dominuoti plačioji bibliografijos mokslo samprata, knygotyros ir bibliografijos mokslai buvo pradėti suvokti ir vertinti kaip turintys savo tyrimo objektą. Šią datą šiandien dar sunku tiksliai įvardyti, tačiau ji neperžengia XX a. trečiojo dešimtmečio. Savarankiškos knygotyros plėtotė Lietuvoje taip pat atitiko jos raidą Europoje, kai XX a. pradžioje radosi autonomiškas knygotyros mokslas, tiriantis knygą ir knyginininkystę. Kaip pradinio jos etapu, pirmosios nepriklausomybės metais Lietuvos knygotyra buvo lygiavertė su kitais humanitariniais mokslais, kurie institucionalizavosi ir buvo autonomiškai plėtojami, nors ir nepasizymėjo originaliais teoriniais darbais.

Savarankiškos knygotyros raida nebuvo tolygi: pradinį intensyvios jos raidos etapą, trukusį iki 1943 metų, pakeitė pirmųjų antrosios sovietinės okupacijos dešimtmečių sąstovis. Po Antrojo pasaulinio karo Lietuvos knygotyrai daugiausia įtakos turėjo sovietinės knygotyros mados. Tuomet nepavyko tęsti nepriklausomybės metais pradėtų darbų ir buvo nutolta nuo tradicinės knygotyros plėtos, apsiribojant taikomųjų ir istorinių dalykų nagrinėjimu. Dėl pasikeitusios politinės ir mokslo situacijos Rusijoje bei suaktyvėjusios Europos knygotyros šis mokslas Lietuvoje savotiškai atgimė septintajame dešimtmetyje, kai į mokslinę apyvartą buvo įtrauktas pats *knygotyros* terminas, pradėti leisti „Knygotyros“ mokslo darbai, pasirodė įvairius knygotyros klausimus nagrinėjančios monografijos ir kiti mokslo gyvenimą liudijantys faktai, ypač aktyviai pasireiškiantys pastaraisiais dešimtmečiais. Šiuolaikinė Lietuvos knygotyra sugrįžo prie tradicinės knygotyros plėtotės, kuria rūpinasi Vilniaus universitete atkurtas akademinis padalinys, aktyviai plėtojantis knygotyros mokslą ir studijas.

Knygotyros raida Lietuvoje: chronologija

1803 liepa – mokslo apie knygą dalykas įtrauktas į Vilniaus universiteto mokymo planus.

1803 – pirmajam skaityti kursą pavadinimu *bibliografija* pasiūlyta garsiam to meto filologui profesoriui Gottfriedui Ernestui Grodeckui. (1805 m. vasario 19 d. Tadeusz Czat-skis siunčia laišką G. E. Grodeckui, kuriame ragina pastarąjį imtis pasiūlytos veiklos ir jo kaip dėstytojo kandidatūrą vertina labai palankiai.) Tačiau susiklosto taip, kad iki pat savo mirties G. E. Grodeckas šios disciplinos dėstyti nepradeda.

1804 – G. E. Grodeckas tampa bibliotekos prefektu ir pagal Getingeno universiteto bibliotekos pavyzdį imasi reorganizuoti instituciją, o laikui bėgant sukuria ją kaip būtiną knygos mokslo studijų pamatą.

1805 – priimami Vilniaus universitetui pavaldžios Voluinės gimnazijos, vėliau pavadinotos Kremeneco licėjumi, nuostatai, kuriuose nurodoma, kad šalia licėjaus esančiai bibliotekai turi vadovauti bibliotekininkas, be kitų pareigų privalantis dėstyti ir mokslo apie knygą dalyką. Ieškodamas šiai veiklai tinkamo kandidato, gimnazijai vadovavęs T. Czatskis, amžininkų laikomas vienu iš didžiausių knygos mokslo autoritetų, konsultuojasi su minėtu Grodecku ir vienam iš kandidatų – tai yra Gdansko bibliotekininkui Christophui Coelestinui Mrongovijui – nesutikus bibliotekos prefektu paskiria Pavlą Jarkowskį.

1809–1832 – Kremeneco licėjuje Pavlas Jarkowskis dėsto bibliologiją, įtvirtindamas įsigalinčią nuostatą apie knygos mokslą kaip universitetinį dalyką. Iki šių dienų išliko jo parengtas paskaitų planas, kuris atskleidžia autoriaus knygos mokslo sampratą. Skirtingai nei dauguma jo amžininkų, P. Jarkowskis knygos mokslą vadino bibliologija, suvokdamas ją kaip filologijos dalyką, apimančią visumą enciklopedinių žinių apie knygas ir istorinę jų raidą. Jarkowskio dėstomą kursą sudarė keturios dalys: knygininkystės istorija, mokslo darbų saugojimo ir platinimo priemonės, bibliografija ir bibliologijos literatūra. Dėstytojas savo kursą orientavo daugiau į bibliotekininkų profesinį rengimą, o ne į knygotyros žinių perteikimą, klausytojų bendrą prusinimą ar mokslo tiriamojo darbo įgūdžių ugdymą.

1810–1817 – G. E. Grodeckas pagal Vokietijos universitetų pavyzdį įdiegia novatorišką studijų formą Vilniaus universitete – klasikinės filologijos seminarą, kuriame daug dėmesio skiria studentų darbo su knyga, mokslo tiriamojo darbo įgūdžiams formuoti, knygotyros bei bibliografijos žinioms perteikti. (Seminaro klausytojai galėjo dirbti ne tik klasikinių kalbų dėstytojais, bet ir mokyklų bibliotekų vedėjais.)

XIX a. 2–4 dešimtmečiai – Vilniaus universiteto akademinėje bendruomenėje suaktyvėja svarstymai apie bibliografijos ir literatūros istorijos santykius, taip bandant apibrėžti universalaus knygos mokslo apimtį, ribas ir vietą tarp kitų mokslų. Felikso Bentkowskio veikalo *Lenkų literatūros istorija* (Historia literatury polskiej) pasirodymo ir dėl jo poveikio sukurtų kitų autorių darbų paskatinta įsiplieskia diskusija apie knygotyros ir literatūros istorijos santykius.

1816 vasaris – pirmasis diskusiją pradeda klasikinės filologijos profesorius, universiteto bibliotekos prefektas G. E. Grodeckas, paskelbęs straipsnį „Apie literatūros reikšmę, tikslus ir pagrindus“. Šioje publikacijoje konstatuodamas literatūros mokslų terminologinės painiavos faktą, o iš dalies ir paties termino *literatūra* skirtingą supratimą, autorius pateikia trumpą etimologinę šios sąvokos kilmės apžvalgą, išvardija reikšmes, kuriomis ji vartojama. Nors šiame darbe Grodeckas dar griežtai neskiria literatūros istorijos nuo mokslo, vadinto bibliografija, tačiau truputį pažengia į priekį šia linkme, pastarąją vertindamas kaip pagalbinį literatūros dalyką ir mokslo apie knygą objektu vadindamas raštijos visumą.

XIX a. antrasis dešimtmetis – į diskusiją apie literatūros ir raštijos istoriją įsitraukia profesorius Janas Sniadeckis, kurio straipsnis „O literaturze“, paskelbtas 1937 m. Varšuvos leidinyje „Dziela“, nagrinėja literatūros ir kitų disciplinų ryšius ir santykius.

1823–1826 – diskusijoje dalyvauja ir kompetentingas to meto knygos mokslininkas Joachimimas Lelewelis, kuris Józefo Zawadzkiego spaustuviėje Vilniuje išleidžia europinio

garso veikalą *Dvejetas bibliografijos knygų* (Bibliograficznych ksiąg dwoje; t. 1–2, 1823–1826), gildenantį ne tik buvusios Abiejų Tautų Respublikos knygų ir bibliotekų istorijos, taip pat svarbiausius knygos mokslo teorijos klausimus.

1826–1828 – Vilniaus universiteto Literatūros ir laisvųjų menų fakulteto tvarkaraštyje paskelbiama apie vyksiančias Bibliografijos paskaitas, kurias skaityti turėjo Ludwikas Sobolewski, po G. E. Groddecko mirties tapęs bibliotekos prefektu. Tačiau užsiėmęs bibliotekos darbais ir skūsdamasis bloga sveikata, Sobolewski knygos mokslo dėstyti nepradėjo.

1828 – ieškodama bibliografijos dalyko dėstytojo Vilniaus universiteto administracija kreipiasi į dar vieną iš geriausių prof. G. E. Groddecko mokinių ir bendradarbių, ilgametį bibliotekos darbuotoją Aleksandrą Wiktorą Bohatkiewiczį.

1828 balandis – gavusi A. W. Bohatkiewicziaus pritarimą, universiteto vadovybė įpareigoja jį skaityti knygos mokslo paskaitas.

1828 balandis–gruodis – A. W. Bohatkiewiczius įtemptai ruošiasi paskaitoms, studijuodamas tiek savo pirmtakų darbus, tiek naujausią užsienio literatūrą, kuri jo kolegų ir jo paties pastangomis papildė Vilniaus universiteto bibliotekos fondus.

1829 sausis – įvyksta inauguracinė knygos mokslo paskaita Vilnius universitete.

1829 – išplėtotą A. W. Bohatkiewicziaus pirmosios paskaitos medžiaga kaip knygos mokslo istorijos ir teorijos apybraiža paskelbiama pirmajame moksliniame Lietuvos žurnale „Dziennik Wileński“.

1830 – minėtąjį A. W. Bohatkiewicziaus darbą Vilniaus spaustuvininkas Antonis Marcinkowski paskelbia savarankišku leidiniu *Veikalas apie visuotinę bibliografiją* (Rzecz o bibliografii powszechney, 1830), kuris tapo pirmuoju knygotyros dalyko vadovu Lietuvoje.

1831 pavasaris – dėl A. W. Bohatkiewicziaus ligos nutrūksta knygos mokslo paskaitų dėstymas Vilniaus universitete ir nebeatnaujinamas iki pat universiteto uždarymo 1832 metais.

1831 – baigtas rengti pirmasis mokslinis lietuviškas knygos istorijos veikalas – J. Platerio *Trumpa žinia apie išdavinimą lietuviškosios biblijos Londone* (darbas, deja, nebuvo išspausdintas).

XIX a. trečiasis–ketvirtasis dešimtmečiai – Vilniaus universiteto aplinkoje gimęs domėjimasis knygos mokslu turi įtakos knygotyrai svarbių Simono Stanevičiaus ir Kajetano Roko Nezabitauskio pirmųjų bibliografinių darbų lietuvių kalba pasirodymui.

Po 1832 – domėjimasis knygos mokslu atslūgsta, nors visiškai ir nepranyksta. Uždarius Vilniaus universitetą iki 1918 m. Lietuva lieka be mokslo ir studijų institucijos, kuri skatintų knygos tyrimus ir burtų jos tyrėjus.

XIX a. vidurys – teberengiami repertuariniai bibliografiniai veikalai, bibliotekų tvarkybos vadovai.

XIX a. šeštasis dešimtmetis – Laurynas Ivinskis savo kalendoriuose išspausdina kelis lietuviškosios bibliografijos darbus.

XIX a. antroji pusė, o ypač jo pabaiga, ir XX a. pradžia – knygos tyrimai neišnyksta iš Lietuvos mokslo regos lauko, skatindami visuomenės domėjimąsi knygos istorine problematika. Tokie bibliografai knygos istorikai kaip Mauricijus Stankevičius, Silvestras Baltramaitis, Eduardas Volteris tęsia knygos tyrimus – parengia ne vieną reikšmingą Lietuvos knygos istorinį, šaltinotyrinį ir bibliografinį darbą. Tie darbai atskleidžia to meto knygos tyrimų kryptis ir knygotyrynės problematikos gyvybingumą.

XX a. pradžioje, ypač 1909–1918, – pirmieji bandymai knygotyros žinias skleisti per paskaitas ir pranešimus.

1912–1913 – Vilniuje Mykolas Biržiška perskaito paskaitų ciklą, kuris gali būti vadinamas pirmuoju sistemingu lietuvių knygos ir literatūros istorijos kursu.

1913 – pirmojo universitetinio bibliografijos kurso nepriklausomoje Lietuvoje parengėjas ir dėstytojas Eduardas Volteris pateikia savo teorinius samprotavimus apie bibliologiją ir bibliotekininkystę. Juos išdėsto Maskvoje išspausdintos Friedricho Eichlerio knygos *Aukštoji bibliotekininkystė santykyje su mokslinio tyrimo ir dėstymo metodais* (Библиотековедение высшего порядка в его отношении к методам научного исследования и преподавания) pratarmėje.

Po 1918 – atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę prasideda kokybiškai naujas knygos mokslo raidos etapas. Perimdamas Lietuvos mokslo tradicijas ir valstybės poreikio skatinamas formuojasi savarankiškas Lietuvos knygotyros mokslas. Knygotyra pradeda suvokti kaip savarankiška, savo tyrimo objektą, problematiką, šaltinius ir metodus turinti mokslinė disciplina, formuojasi lietuviška knygotyros terminija. Knygos tyrimų imasi vis daugiau tyrėjų, iš kurių žymiausias yra minėtasis V. Biržiška. Kartu su juo Lietuvos knygotyrą kuria Marija Arcimavičienė, Vilhelmas Burkevičius, Paulius Galaunė, Izidorius Kisinis, Juozas Rimantas, Vincas Ruzgas, Aleksandras Ružancovas, Vytautas Steponaitis, Marija Mašiotaitė-Urbšienė, Juozas Tumas-Vaižgantas. Prie knygos mokslo plėtotės prisideda lenkiškame Vilniuje dirbę Ludwikas Abramowiczius, Michalas Brensztejnus, Adamas Łysakowskis,

Tadeusz Turkowskis ir kiti tyrėjai. Tuomet knygotyros problematika išsiplečia iki Lietuvos ir lietuviškos knygos istorijos, spaudos istorijos, knygos meno, bibliofilijos, leidybos istorijos, parašoma ir pasaulinės raštijos bei spaudos istorijos darbų.

1920–1940 – veikia XXVII knygos mėgėjų draugija, daug prisidėjusi prie knygotyros mokslo plėtotės. Iš draugijos posėdžiuose skaitomų mokslinių pranešimų įvairiais knygos mokslo klausimais susiformuoja „XXVII knygos mėgėjų metraščio“, pirmojo mokslinio knygotyros tęstinio leidinio, tomai (t. 1, 1933, t. 2, 1937, t. 3 buvo parengtas, bet neišspausdintas).

1922–1943 – pirmosios nepriklausomybės metais knygotyros disciplinos sugrįžta į universitetinių studijų tvarkaraščius. Jos dėstomos Vytauto Didžiojo universitete Kaune, o vėliau ir Vilniaus universitete.

1922–1926 – leidžiamas bibliografijos ir kritikos žurnalas „Knygos“, pirmasis lietuviškas knygotyros periodinis leidinys.

1923–1925 – leidžiamas spaudos profesionalams skirtas leidinys „Spaustuvininkas“.

1922–1933 – Lietuvos (Vytauto Didžiojo) universitete Kaune Eduardas Volteris kaip pagalbinę bendrojo lavinimo discipliną dėsto bibliografiją.

1922–1944 – prie Lietuvos (Vytauto Didžiojo) universiteto bibliotekos veikia Vaclovo Biržiškos vadovaujamas Lietuvos bibliografijos institutas. Deja, dėl lėšų stokos plataus profilio knygos tyrimų veiklos jis neišplėtoja ir apsiriboja einamosios valtyninės bibliografijos, spaudos statistikos darbais bei jų leidinių rengimu.

1925–1926 – Lietuvos (Vytauto Didžiojo) universitete Vaclovas Biržiška perskaito knygos istorijos kursą, įtvirtindamas knygos istoriją ir literatūros istoriją kaip savarakiškus universitetinius dalykus. Su pertrūkiais šis kursas pirmosios Lietuvos nepriklausomybės laikais buvo skaitomas Kauno universitete, o paskutiniaisiais metais – ir Vilniaus universitete.

1925–1926 – tame pačiame universitete Vaclovas Biržiška pradeda skaityti ir bibliografijos paskaitas, kuriose taip pat nagrinėja bibliologijos ir bibliografijos tyrimo objekto, tarpusavio santykių klausimus.

1928–1943 – leidžiamas einamosios bibliografijos žurnalas „Bibliografijos žinios“.

1929–1930 – leidžiamas knygų reklamos leidinys „Spaudos naujienos“.

1930 – išspausdinamas knygos istorijos veikalas Vaclovo Biržiškos *Lietuvių knygos augimo etapai*.

- 1930** – Kaune išspausdinamas pirmasis mokslinis apibendrinantis knygos istorijos veikalas Vaclovo Biržiškos *Lietuviškų knygų istorijos bruožai* (I d.).
- 1931–1941** – veikia Lietuvos bibliotekininkų draugija. Įkurta ir vadovaujama Vaclovo Biržiškos, ji prisideda prie knygotyros studijų organizavimo Lietuvoje.
- 1931–1944** – knygotyros dalykai plačiai atspindimi pirmojoje *Lietuviškoje enciklopedijoje* (V. Biržiškos redaguojami Kaune išėjo 10 t., iki j raidės), kurioje esama bene pirmųjų bandymų apibrėžti savarankiško knygotyros mokslo sampratą.
- 1933, 1937** – išleidžiami pirmuoju moksliniu knygotyros tęstiniu leidiniu vadinamo „XXVII knygos mėgėjų metraščio“ tomai (t. 1, 1933, t. 2, 1937).
- 1933, 1938** – pasirodo spaudos profesionalams skirtas leidinys – „Spaustuvinininko kalendorius“.
- 1934** – išeina spaudos profesionalams skirtas žurnalas „Spaudos menas“.
- 1936 gruodį** – Lietuvos bibliotekininkų draugijos iniciatyva surengtuose pirmuosiuose bibliotekininkų kursuose apie pusę visų numatytų teorinių valandų sudaro knygotyros dalykų paskaitos.
- 1937** – pasirodo pirmasis vadovėlis bibliotekininkams – V. Ruzgo *Bibliotekoms vadovėlis*. Jame pateikiama ne tik bibliotekininkystės, bibliografijos, bet ir knygotyros žinių. (Knyga prasideda knygos istorijos apžvalga ir bibliologijos klasifikacine schema, kuri, parengta pagal M. I. Ščelkunovo knygos mokslo sampratą, apima tiek teisinius, tiek taikomojo pobūdžio knygotyros dalykus.)
- 1939–1940** – leidžiamas knygų reklamos leidinys „Knygų lentyna“.
- 1940 rugsėjo 1** – Vilniaus universiteto Humanitarinių mokslų fakultete pradeda veikti Bibliologijos katedra, šiuolaikinio Knygotyros ir dokumentotyros instituto pirm-takė, pirmasis specializuotas universitetinis knygotyros padalinys. Jos vedėju tapo ordinarinis profesorius daktaras V. Biržiška.
- 1941 lapkričio 28** – Bibliologijos katedra ir jos vedėjas nuo gruodžio 1 dienos perkeliama į Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Filosofijos fakultetą.
- 1941** – kyla mintis leisti tęstinius knygotyros mokslo darbus „Bibliotheca Litwana“, kurie turėjo apimti tokias bibliologijos šakas kaip knygotyros teorija, knygos istorija, bibliografija, bibliotekininkystė, knygos menas ir kt., tenkinti tiek šia mokslo šaka besidominčios visuomenės, tiek 1940 m. rudenį Vilniaus universitete įkurtos Bibliologijos katedros poreikius. Nors 1944 m. vasaros pradžioje pirmasis tomas jau buvo atiduotas spaudai ir pradėtas rinkti (rengėjams pavyko sukaupti ir

dalį antrojo tomo medžiagos), tačiau iki galo įgyvendinti sumanymą sutrukdė karas ir okupacija.

1943 – vos išdavus pirmuosius bibliologijos kvalifikaciją patvirtinančius diplomus, Bibliologijos katedra uždaroma kartu su Vytauto Didžiojo universitetu.

1944 – buvęs Bibliologijos katedros vyriausiasis asistentas Juozas Rimantas, vienas iš negausaus būrio bibliologo diplomą turinčių asmenų Lietuvoje, per Istorijos-Filologijos fakulteto dekaną prof. A. Janulaitį kreipėsi į Kauno valstybinio universiteto rektorių su prašymu įkurti Bibliologijos katedrą. Tačiau prašymas nebuvo patenktas ir katedra nebuvo įkurta.

1944 – buvęs Bibliologijos katedros vyriausiasis asistentas Rimantas dar kartą bando imtis tęstinio knygotyros mokslo darbų leidinio „Bibliotheca Litwana“ leidybos.

1945 – įkuriami Lietuvos TSR knygų rūmai, t. y. speciali bibliografijos įstaiga sovietų Lietuvoje, kuri ilgainiui tapo svarbiu knygos tyrimų centru. Čia buvo atliekami knygos tyrimai, rengiami einamosios ir retrospektyviosios bibliografijos veikalai.

1947 – vyr. dėstytojas Julius Būtėnas Vilniaus universiteto Lietuvių literatūros katedroje pristato „Lietuvių knygos ir periodinės spaudos istorijos programą“. (Spėjama, kad 1945–1950 m. Vilniaus universitete jis dėstė knygos istorijos dalyką.)

1947 – pažymėta pirmosios lietuviškos knygos 400-ųjų metų sukaktis: vyksta mokslinės konferencijos, rengiamos parodos, leidžiami jubiliejiniai leidiniai.

1947 – išeina mokslinių straipsnių rinkinys *Senoji lietuviška knyga*, skirtas pirmosios lietuviškos knygos 400 metų sukakčiai paminėti.

1947 (pabaigoje) – buvęs Bibliologijos katedros vyriausiasis asistentas ir Centrinės bibliotekos direktorius J. Rimantas vėl ima rūpintis specialaus knygotyros leidinio, kurį ketino vadinti „Bibliotekų metraštis“, rengimu. Deja, dėl nepalankių aplinkybių jis nebuvo išleistas, nors didesnė dalis medžiagos ir surinkta.

1949 – Vilniaus universitete įkuriamas Bibliotekininkystės skyrius ir pradedama rengti bibliotekininkus. Bibliotekininkystės specialybės mokymo plane numatoma dėstyti ir knygotyros disciplinas.

1949 – Lietuvos nacionalinė biblioteka pradeda leisti biuletenį „Bibliotekų darbas“, ne vieną dešimtmetį buvusį tiek bibliotekininkų, tiek knygotyrininkų profesinei tribūna (1991 pakeitė pavadinimą ir tapo žurnalu „Tarp knygų“).

1952 – Bibliotekininkystės skyrius tampa katedra, o jos vedėju paskiriamas Vilniaus universiteto mokslinės bibliotekos direktorius Levas Vladimirovas. Taip vėl ima for-

muotis knygotyros mokslo ir studijų centras, kuriame plėtojama knygos ir knyginkystės tyrimų problematika, rengiamos knygotyros disertacijos, pasirodo reikšmingų knygotyros mokslo veikalų ir vadovėlių.

1949–1990 – knygotyros dalykų studijos siejamos su universitetiniu bibliotekininkų ir specialiuoju viduriniu knygos platinimo specialistų rengimu. Periodiškai atnaujinant bibliotekininkystės specialybės mokymo planus, knygotyros dalykų vis daugėja. Be knygos istorijos, dėstomos tiek filologams, tiek bibliotekininkams, pradedamos skaityti visuotinės knygos istorijos ir Lietuvos knygos istorijos, bibliotekų istorijos, taip pat knygotyros dalykų paskaitos.

1953–1966 – knygotyros dalykai plačiai atspindimi vienoje iš pirmųjų lietuviškų visuotinių enciklopedijų *Lietuvių enciklopedijoje* (36 t.), kurią Bostone išleido po Antrojo pasaulinio karo JAV apsigyvenę lietuviai emigrantai.

1959–1988 – leidžiamos „Naujos knygos“, kurios nuo 1989 m. ėjo pavadinimu „Knygnešys“.

1960 – Vilniaus universitete dirbusi Rebeka Rozet parengia pirmąją knygotyrinę mokslų kandidato disertaciją „Vilniaus universiteto vaidmuo XIX a. pirmosios pusės bibliografijos raidai Lietuvoje“ (*Роль Виленского университета в развитии библиографии в Литве в первой половине XIX века*), kuri, deja, nebuvo ginta. Darbui vadovavo Leningrado valstybinio N. K. Krupskajos bibliotekų instituto docentas M. A. Briskmanas.

1960 – pirmasis knygotyrinę mokslų kandidato disertaciją Vilniaus universitete apgina čia dirbęs Vladas Žukas. Disertacijos tema – „S. Baltramaitis ir jo bibliografiniai darbai“.

1961 – už pedagoginę veiklą ir knygos istorijos, bibliotekininkystės ir kultūros istorijos darbus tuometinės Bibliotekininkystės katedros vedėjui Levui Vladimirovui suteikiamas mokslinis docento vardas. Jis tampa pirmuoju docentu tiek bibliotekininkystės, tiek bibliografijos, tiek knygotyros mokslams atstovaujančioje katedroje, vieninteliame tokio profilio moksliniame ir pedagoginiame padalinyje tuometinėje Lietuvoje.

1961 – Vilniaus universitete pradedamas leisti tęstinis mokslo darbų rinkinys „Knygotyra“ (t. 1–7 vadinosi „Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai“). 1981–1991 m. jis eina dviem sąsiuviniais, o nuo 1990 m. antrasis sąsiuvinis leidžiamas pavadinimu „Informacijos mokslai“. Šis leidinys prisideda prie knygotyros spaudos, t. y. įvairių periodinių ir tęstinių bibliografinių, informacinių, mokslinių ir kitokių leidinių, pravarčių knygos mokslui ir knyginkystei, sistemos formavimosi.

- 1964** – apginamos trys disertacijos: V. Lyrovas disertaciją „Lietuva TSRS ir užsienio socialistinių šalių spaudoje (Lituanikos bibliografijos išsivystymo klausimu)“ apgina Maskvos kultūros institute, Vilniaus universitete disertacijas apgina K. Sinkevičius „Lietuvos TSR masinių bibliotekų vystymasis ir metodinio vadovavimo jų darbui problemos“ ir V. Stonienė „Lietuvos reikalų komisariato ir Tarybinės Lietuvos vyriausybės veikla kultūros-švietimo srityje 1917–1919 metais“.
- 1965** – Vilniaus universitete knygotyrimo mokslų kandidatų disertacijas apgina: Levas Vladimirovas „Lietuvos bibliotekų ir knygos istorijos bruožai (XV a.–1917)“ ir Genovaitė Raguotienė „Jaunesniojo ir vidutinio mokyklinio amžiaus vaikų užklausinio skaitymo problema buržuazijos valdymo laikotarpiu Lietuvoje“.
- 1966** – Vilniaus universitete apginama dar viena knygotyrimo mokslų kandidato disertacija – Ž. Zaveckienės „Lietuvos komjaunimo spauda“.
- 1967** – plečiasi bibliotekininkų rengimo geografija, šiuos specialistus pradėjus ruošti VU Kauno bendramoksliniame fakultete.
- 1967** – po kelis dešimtmečius trukusių darbų Lietuvos TSR knygų rūmuose baigiamas rengti ir išleidžiamas pirmasis nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos lietuviškajai knygai skirtas „Serijos A“ tomas, parengtas pagal unikalią knygotyrimo metodiką.
- 1968** – VU Istorijos-Filologijos fakultetą pertvarkius į du fakultetus – Istorijos ir Filologijos, Bibliotekininkystės katedra, t. y. padalinys, atstovaujantis ir knygotyros mokslui bei studijoms, pereina į Istorijos fakultetą.
- 1969** – Ala Miežinienė apgina mokslų kandidato disertaciją „Lietuvos istorijos bibliografiniai šaltiniai“.
- 1970** – mokslinėje apyvartoje įsitvirtina *knygotyros* terminas, žymintis tradiciškai plačiai suprantamą mokslą apie knygą.
- 1970** – tęstinis mokslo darbų leidinys „Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai“ pervadinamas į „Knygotyra“, taip išryškinant jo turinio savitumus.
- 1971** – Julija Čepytė apgina mokslų kandidato disertaciją „Bibliografijos ir bibliografinių priemonių klasifikavimo problemos“.
- 1971** – nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos pirmojo tomo, skirto 1547–1861 m. lietuviškajai knygai, leidinio rengėjai, dirbę Lietuvos TSR knygų rūmuose, apdovanojami respublikine premija.
- 1972** – Vladas Žukas, pirmasis apgynęs mokslų kandidato disertaciją 1960 m., pirmasis

knygotyrininkas Lietuvoje įgyja ir mokslų daktaro (po nostrifikacijos – habilituoto daktaro) laipsnį už disertaciją „Lietuvių bibliografijos istorija (iki 1940 m.)“.

1976–1988 – Tarybų Lietuvos metais išleistose visuotinėje *Lietuviškojoje tarybinėje enciklopedijoje* ir regioninėje *Tarybų Lietuvos enciklopedijoje* taip pat apibrėžiamas knygotyros mokslas ir įvairūs knygos mokslo, knyginkystės istorijos bei jos to meto būklės dalykai.

1979 – išspausdinamas Levo Vladimirovo monografinis veikalas *Knygos istorija. Senovė. Viduramžiai. Renesansas. XV–XVII amžius*. Kaip vadovėlis, jis naudojamas iki šiolei (vertimas rusų kalba išleistas Maskvoje).

1979 – apginamos keturios mokslų kandidato disertacijos: Osvaldo Janonio „Bibliografinės produkcijos sisteminių tyrimų metodologiniai aspektai“, Elenos Matulaitytės „Bibliografijos bibliografija sąjunginėse respublikose (jos būklė ir perspektyvų analizė“, Domo Kauno „Klaipėdos krašto spaudos būklė vokiečių valdymo metais iki 1919 m.“, Onos Voverienės „Bibliografinių nuorodų statistinės analizės metodas – vienas iš mokslo tiriamųjų darbų informacinio aprūpinimo efektyvumo vertinimo metodų“.

1980 – knygos tyrėjams doc. L. Vladimirovui ir doc. V. Žukui suteikiami profesorių vardai. Sovietmečiu jie tampa pirmaisiais knygos mokslininkais, tituluotais profesorių vardais.

1980 – VU bibliotekininkystės ir bibliografijos specialybės studentams pradedami dėstyti knygotyros teorijos kursai.

1981 – išleidžiamas pirmasis knygotyros pagrindų konspektas – doc. V. Stonienės *Knyga Tarybų Lietuvoje*.

1981 – „Knygotyros“ mokslo darbai pradedami leisti dviem sąsiuviniais. Pirmasis skiriamas knygos istorijai, knygų leidybai, jų platinimui, o antrasis – šiuolaikinei bibliotekininkystei, bibliografijai bei informatikai.

1990 – išeina doc. Vandos Stonienės paskaitų konspektas *Knygotyros pagrindai*.

1990 – išplėstiniame posėdyje nutarta vietoj dviejų „Knygotyros“ mokslo darbų sąsiuvinių pradėti leisti du savarankiškus leidinius „Knygotyra“ ir „Informacijos mokslai“.

1990 – Lietuvos visuomenėje prasideda svarstymai apie buvusios specialios bibliografijos įstaigos – Lietuvos TSR knygų rūmų statuso pakeitimo, ketinant juos pertvarkyti į knygotyros ir bibliografijos mokslo įstaigą – Knygotyros ir bibliografijos institutą.

1990 – Vilniaus universiteto Istorijos fakultete įkuriama Knygotyros ir bibliografijos katedra. Ji suvienija universitete dirbančius knygos tyrėjus ir knygotyros dalykų

dėstytojus. Po penkiasdešimties metų pertraukos Lietuvoje atkuriamas akademinis knygotyros mokslo padalinys, atsakingas už tradicinio knygotyros mokslo plėtotę ir knyginkystės studijų organizavimą.

1990 – mokslų daktaro (po nostrifikacijos – habilituoto daktaro) disertaciją VU „Mažosios Lietuvos lietuvių knygos raida 1908–1919 metais“ apgina doc. Domas Kaunas.

1991 – Vilniaus universitete įsteigus naująjį Komunikacijos fakultetą, institucionalizavusį komunikacijos ir informacijos mokslus Lietuvoje, Knygotyros ir bibliografijos katedra tampa šio fakulteto padaliniu ir pakeičia pavadinimą į Knygotyros katedrą. (Ši katedra perima „Knygotyros“ mokslo darbų, kurie šiandien turi Lietuvoje pripažinto leidinio statusą ir yra referuojami tarptautinėse duomenų bazėse, rengimą. Iki šiolei iš viso pasirodė 45 leidinio tomai.)

1991 – Vilniaus universitete pradedamos rengti kasmetės knygotyros konferencijos, šią dieną pretenduojančios tapti regioniniu Baltijos šalių knygotyros mokslo renginiu. (Iš viso įvyko 14 mokslinių konferencijų, kurių beveik pusė atitinka tarptautinėms konferencijoms keliamus reikalavimus.)

1991 – įsteigiama Knygotyros doktorantūra. (Per dešimtmetį Knygotyros katedroje parengiamos ir sėkmingai apginamos knygotyros šakos aštuonios daktaro disertacijos, taip pat dvi habilituoto daktaro disertacijos. Šiuo metu čia studijuoja ir disertacinius darbus rengia 7 doktorantai.)

1991 – katedros nariai pradedami kviešti dalyvauti valstybinėse knygos jubiliejų minėjimo komisijose.

1991–2006 – katedrai priklausantys knygos mokslininkai plečia bendradarbiavimą su kaimyninėmis Baltijos valstybėmis, Suomija, Lenkija, Vokietija, Rusija ir kitomis: įeina į tarptautinių ir profesinių organizacijų, mokslo leidinių redakcines kolegijas, dalyvauja rengiant tarptautines konferencijas, įgyvendinant įvairius projektus ir programas.

1992 – Knygų rūmai praranda savarankiškos institucijos statusą ir tampa Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centru.

1993 – Lietuvoje įgyvendinus dvipakopės studijas, pradedama vykdyti Knygotyros magistrų studijų programa.

1996 – knygotyrininkas prof. Domas Kaunas išrenkamas Lietuvos mokslų akademijos nariu ekspertu.

1996–2005 – už knygotyros ir bibliografijos mokslų plėtotę Knygotyros padalinio nariai apdovanojami Lietuvos valstybės ordinais, nacionalinėmis ir kitomis premijomis,

padėkos raštais, pelno garbės vardus ir kitokius mokslinės ir akademinės bendruomenės pripažinimo ženklus.

1997–1998 – visoje Lietuvoje švenčiamas pirmosios lietuviškos knygos 450 metų jubiliejus.

1997 – išeina autorių kolektyvo parengtas pirmasis Lietuvoje enciklopedinis žodynas *Knygotyra*.

1997 – Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centras pradeda leisti mokslinį tęstinį leidinį „Bibliografija“.

1998 – išeina pirmoji lietuvių skaitmeninė knyga – įvairialypės terpės kompaktinė plokštelė *Lietuviškosios knygos metai* (ją rengusios darbo grupės vadovas ir redaktorius prof. Domas Kaunas).

1999 – doc. Vanda Stonienė apgina habilitacinį darbą. Disertacijos tema – „XX a. lietuvių knyga ir visuomenė: knygų leidybos aspektas“.

1999 – Lietuvoje pirmą kartą pradedamos vykdyti leidybos studijos. Įregistruojama nauja Knygotyros katedros personalo parengta Leidybos profesinių studijų programa, o po metų ji reorganizuota į Leidybos magistro studijų programą.

1999 – katedros nariai tampa specializuoto knygotyrimo tarptautinio bibliografinio leidinio *ABHB*, o vėliau ir tarptautinės duomenų bazės *Book History Online* tarptautinio rengėjų kolektyvo nariais, atsakingais už Europos ir pasaulio tyrėjų supažindinimą su istorinės knygotyros publikacijomis, pasirodžiusiomis Lietuvoje.

2001 – pradedama leisti pirmoji posovietinė *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, kurios tomuose spausdinami Knygotyros ir dokumentotyros instituto mokslininkų straipsniai apie knygą ir knyginkystę.

2002 – pradedamas leisti žurnalas „Formatas“, skirtas leidybos profesionalams.

2003 – plečiantis mokslinių tyrimų problematikai ir vykdomų studijų programų profiliui, Knygotyros katedra pavadinama Knygotyros ir dokumentotyros institutu.

2004 – sukuriami ir pradedami vykdyti šiuo metu viena iš populiariausių bakalauro studijų programų Vilniaus universitete – Leidybos studijų programa.

2004 – Knygotyros ir dokumentotyros institutas parengia kolektyvinį knygotyros biografijos veikalą *Lietuvos knygos veikėjai* ir išleidžia kompaktine plokšte.

2005 – Lietuvos knygotyros moksliniai tyrimai tampa prioritetiniais lituanistikos moksliniais tyrimais, kuriems įgyvendinti Lietuvos Respublikos Vyriausybė įsipareigojusi skirti ypatingą dėmesį.

2006 – išeina pirmasis lietuviškas knygotyros vadovėlis *Knygotyra*, apimantis mokslo apie knygą teorijos ir metodologijos, knyginkystės, knygų sklaidos ir vartojimo klausimus.

Įteikta 2006 m. vasario mėn.

NUORODOS

1. BIRŽIŠKA, Mykolas. Apie literatūros istoriją ir mūsų „istorijas“. *Visuomenė*, 1910, nr. 2, p. 45–49.
2. BIRŽIŠKA, Vaclovas. Bibliografija. *Bibliografijos žinios*, 1931, nr. 1, p. 2.
3. BIRŽIŠKA, Vaclovas. Bibliografija. Iš *Lietuviškoji enciklopedija*. Kaunas, 1935, t. 3, p. 834.
4. BIRŽIŠKA, Vaclovas. Bibliologija. Iš *Lietuviškoji enciklopedija*. Kaunas, 1935, t. 3, p. 848.
5. BIRŽIŠKA, Vaclovas. Darbą pradedant. *Knygos. Bibliografijos ir kritikos žurnalas*, 1922, nr. 1, p. 3–4.
6. BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Knygotyros darbai* / Sudarė, pratarinę ir įvadą parašė Genovaitė Raguotienė, Bronius Raguotis. Vilnius, 1998. 451 p.
7. BIRŽIŠKA, Vaclovas. Lietuviškų knygų istorijos XVI–XVIII a. bruožai. *Baras*, 1929, nr. 3, p. 61.
8. BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Lietuviškų knygų istorijos bruožai*. Kaunas, 1930. D. 1: Senosios lietuviškos knygos. 132 p.
9. BIRŽIŠKA, Vaclovas. Lietuvių bibliografija. I-oji dalis. XVI–XVIII amž. *Knygos. Bibliografijos ir kritikos žurnalas*, 1924, nr. 4–6, priedas.
10. BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Lietuvių knygos augimo etapai*. Kaunas, 1930. 32 p.
11. Biržiškos V. Bibliografijos paskaitų, skaitytų VDU, konspektas. *Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 141, b. 407, lap. 1.
12. BOHATKIEWICZIUS, Aleksandras Viktoras. *Veikalas apie visuotinę bibliografiją* / Parengė A. Braziūnienė, A. Navickienė, S. Rankelienė. Vilnius, 2004. 270 p.
13. ČERNIAUSKAITĖ, Violeta. Bibliologijos katedros 1940–1943 metų veiklos dokumentai. *Knygotyra*, 2002, t. 39, p. 126–147.
14. GRODDEK, Ernest. O znaczeniu, celach i osnowie literatury w powszechności. *Tygodnik Wileński*, 1816, nr. 12, s. 186–196.
15. Joachima Lelewela bibliograficznych ksiąg dwoje, w których rozebrane i pomnożone zostały dwa dzieła Jerzego Samuela Bantke Historia drukarni Krakowskich tudzież Historia biblioteki uniw. Jagiell. w Krakowie a przydany katalog inkunabulow polskich. Tom 1–2. Wilno, 1823–1826.
16. JURGUTIS, Vytautas; ŽUKAS, Vladas. J. Plioterio darbas „Trumpa žinia apie tą išsėdaviną lietuviszkos Biblijos Londone“. *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai*, 1964, t. 3, p. 193–203.
17. KAUNAS, Domas. Vilniaus universiteto Knygotyros katedros pedagoginė ir mokslinė veikla 1990–1999 metais. *Knygotyra*, 2000, t. 36, p. 195–203.
18. *Knygotyra*: enciklopedinis žodynas. Vilnius, 1997. 413 p.
19. KUBÓW, Stefan. Aleksander Wiktor Bohatkiewicz. Iš *Sylwetki polskich bibliologów*. Wrocław, 1983, s. 8–14, 31–56.

20. KORPAŁA, J. *Zarys dziejów bibliografii w Polsce*. Wrocław, 1953, s. 123–125.
21. *Lietuvos bibliotekininkų draugija*: straipsnių ir dokumentų rinkinys. Vilnius, 1990, p. 7–61, 83–86.
22. *Lietuvos knygos veikėjai* = *The workers of the Lithuanian book*: biografijų žodynas [CD-ROM]. Vilnius : Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto Knygotyros ir dokumentotyros institutas, 2005.
23. MIGOŃ, Krzysztof. Bibliologija pasaulyje. *Tarp knygų*, 2000, nr. 7, p. 14–21.
24. MIGOŃ, Krzysztof. *Z dziejów nauki o książce*. Wrocław, 1972, s. 70–71.
25. Mokymo programos, metodiniai leidiniai. Iš *Bibliotekininkystės studijos Vilniaus universitete*. Vilnius, 1999, p. 318–323.
26. NAVICKIENĖ, Aušra. Knygos mokslo teoretikas Aleksandras Viktoras Bohatkiewiczus. Iš BOHATKIEWICZIUS, A. V. *Veikalas apie visuotinę bibliografiją* / Parengė A. Braziūnienė, A. Navickienė, S. Rankelienė. Vilnius, 2004, p. 10–65.
27. NAVICKIENĖ, Aušra. Senasis Vilniaus universitetas – knygotyros studijų ir mokslo pradininkas Lietuvoje. *Knygotyra*, 2000, t. 36, p. 9–24.
28. RAGUOTIENĖ, Genovaitė. Knygotyros dėstymas Lietuvos valstybės universitetuose ir Václovo Biržiškos vaidmuo. *Knygotyra*, 2000, t. 36, p. 25–33.
29. RAGUOTIENĖ, Genovaitė. Lietuvių bibliotekinės minties istorijos bruožai. Iš *Teoriniai bibliotekininkystės pagrindai*. Vilnius, 1995, p. 4–27.
30. RAGUOTIENĖ, Genovaitė. Bibliotekininkystės aukštojo mokslo ištakos. Iš *Bibliotekininkystės studijos Vilniaus universitete*. Vilnius, 1999, p. 22–39.
31. RUZGAS, Vincas. *Bibliotekoms vadovėlis*. Kaunas, 1937. 304 p.
32. SNIADOCKI, J. O literaturze. Iš *Dziela*. T. 4. Warszawa, 1837. S. 76–97.
33. STONIENĖ, Vanda. „Knygotyra“ (1970–1999): analitinė apžvalga. *Knygotyra*, 2000, t. 36, p. 119–132.
34. STONIENĖ, Vanda. *Knygotyros pagrindai*: mokymo priemonė. Vilnius, 1990. 95 p.
35. VAŠKELIENĖ, Stasė. Izidorius Kisinas. *Voruta*, 1999, rugp. 28.
36. Vilniaus universiteto mokslo darbų „Knygotyra“ turinio rodyklė. 1961–2005, t. 1–45 = Указатель содержания научных трудов Вильнюсского университета “Кныготыра” (“Книговедение”), 1961–2005 гг., т. 1–45 = Index of the contents of Vilnius University scholarly journal “Knygotyra” (“Book Science”). 1961–2005, vol. 1–45 / sudarė O. Janonis. Vilnius, 2005. 137 p.
37. VLADIMIROVAS, Levas. Įvadas. Iš *Knygos istorija*. Senovė. Viduramžiai. Renesansas. XVI–XVII amžius. Vilnius, 1979, p. 5–7.
38. VLADIMIROVAS, Levas. “Две книги библиографии” Иохима Лелевеля как источник по истории книги в Литве и России. Iš *Apie knygas ir bibliotekas*: straipsnių rinkinys. Vilnius, 2002, p. 204–215.
39. VRTEL-WIERCZYNSKI, Stefan. *Teoria bibliografii w zarysie*. Wrocław, 1951. 278 s.
40. ŻBIKOWSKA-MIGOŃ, Anna. Tradycje polskiej bibliologii. *Akta Universitatis Wratislaviensis. No 121. Bibliotekoznawstwo*, 1970, t. 6, s. 5–9.
41. ŽUKAS, Vladas. Bibliografijos teorijos mintis Lietuvoje (iki 1940 m.). *Knygotyra*, 1973, t. 10, p. 129–134.
42. ŽUKAS, Vladas. J. Plioterio lietuvių bibliografijos ir spaudos istorijos darbai. *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai*, 1962, t. 2, p. 95–112.
43. ŽUKAS, Vladas. Knygotyrinė programa. *Bibliotekų darbas*, 1990, nr. 1, p. 23.

44. ŽUKAS, Vladas. *Lietuvių bibliografijos istorija (iki 1940)*. Vilnius, 1983, p. 46–49, 109–121, 214–244.
45. ŽUKAS, Vladas. *Lietuvių knygotyros bruožai*. Vilnius, 1989. 227, [2] p.
46. ŽUKAS, Vladas. Nepasirodę knygotyros leidiniai. *Knygotyra*, 1991, t. 17 (24), 1 sąs., p. 49–60.
47. ŽUKAS, Vladas. Su Knygų rūmais atsiveikinant. *Literatūra ir menas*, 1992, liepos 18, p. 2–3.
48. ЛЕЛИКОВА, Н. К. Становление и развитие книговедческой и библиографической наук в России в XIX–первой трети XX века. Санкт-Петербург, 2004. 415 с.
49. МИГОН, К. *Наука о книге: очерк проблематики*. Москва, 1991. 198 с.
50. НЕМИРОВСКИЙ, Е. Л. Книговедение. Из *Книга: энциклопедия*. Москва, 1999, с. 304–309.
51. РОЗЕТ, Р. И. Лекционный курс П. О. Яркковского по библиографии. *Советская библиография*, 1957, вып. 42, с. 56–60.
52. РОЗЕТ, Р. И. Вильнюсский университет – инициатор преподавания библиографии в первой половине XIX века. *Vilniaus valstybinio V. Kapsuko vardo universiteto Mokslo darbai. Istorijos–Filologijos mokslų serija*, 1973, t. 3, p. 128–134.
53. РОЗЕТ, Р. И. Роль Виленского университета в развитии библиографии в Литве в первой половине XIX века. Диссертационная работа. Вильнюсский гос. у-тет им. В. Капсукаса. Науч. рук. доцент Ленинградского гос. Библиотечного института им. Н. К. Крупской М. А. Брискман. 1960. 384 с. *Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 76–321.

THE DEVELOPMENT OF BOOK SCIENCE IN LITHUANIA: DIVISION INTO PERIODS AND CHRONOLOGY

AUŠRA NAVICKIENĖ

Abstract

It is possible to distinguish two main periods in the history of Lithuanian book science: the initial period of formation of the book science started at the beginning of the 19th century and ended by the first decades of the 20th century; the period of the independent, autonomous development of book science from the beginning of the 20th century till now. The first period is also known as a bibliographic period of book science, because the disciplines investigating a book were concentrated around bibliography, which was understood as a universal encyclopaedic science of book at that time. The border between the two periods is marked by a change in the book research works: the wide concept of bibliography stopped dominating the discourse; book science and bibliography were understood as two disciplines with specific objects of research, their own structures and methods. It is difficult to point out a specific date of this change but it is certain that it must have happened not later than in the 20s of the 20th century. Within these two periods, it is possible to distinguish a variety of factors that influenced the development of book science.

In Lithuania, book science has emerged and was formed within the European model of development. Just after a decade since the first courses in book science delivered in France at the end of the 18th century, the subject of book science was included into the programme at Vilnius University and later the lectures were read. The most significant European (French and German)

book science works were known to the academic faculty at Vilnius University and collected in its library. They were used as a foundation to create the first works of book history and theory in Lithuania. These works disseminated widely popular theoretical concepts enriched by original research, which helped the formation of independent disciplines of book science, bibliography and history of literature.

The development of the autonomous book science in Lithuania also coincided with the development in Europe where an independent discipline investigating a book and book matter emerged at the beginning of the 20th century. At that time Lithuania as earlier, book science was equal with other humanities' disciplines, which were institutionalised and developed in different directions without adding original theoretical works. As in Russia and Poland, book science in Lithuania did not pass through the library period of book science as it happened in Germany where an innovative library science included a wide part of historical and theoretical book research issues. After the Second World War, the Soviet "fashions" in book science influenced its development in Lithuania most. It was not impossible to continue the work started during the years of independence and the traditional book science was not developed, the applied and historical issues were the limit. The changing Russian and European political and science situation during 60s stimulated the renaissance of book science in Lithuania. The term book science came back into the use, the journal *Knygotyra* was established, monographs on different issues of book science were published and other facts evidenced this return. The process continues till now. In modern Lithuania, the traditional book science is developed. It is the main concern of a recreated academic department at Vilnius University, which is actively promoting book science and organizing studies of book science.

KNYGOTYROS RAIDA LIETUVOJE: PERIODIZACIJA IR CHRONOLOGIJA

AUŠRA NAVICKIENĖ

Santrauka

Knygotyros mokslas Lietuvoje atsirado ir formavosi nenutoldamas nuo europietiškojo knygotyros raidos modelio. Lietuvos knygotyros istorijoje galima išskirti du svarbiausius laikotarpius: pradinį knygotyros radimosi etapą, prasidėjusį XIX a. pradžioje ir pasibaigusį XX a. pradžios pirmaisiais dešimtmečiais, ir savarankiškos knygotyros raidos etapą, nuo XX a. pirmųjų dešimtmečių pradžios besitęsiantį iki šiolei.

Pirmasis laikotarpis dar vadinamas bibliografiniu knygotyros raidos periodu, kai knygą tiriantys dalykai vienijosi aplink vadinamąjį bibliografijos mokslą, kuris buvo suprantamas kaip universalus, enciklopedinis mokslas apie knygą. Nebuvo praėjęs nei dešimtmetis nuo pirmųjų knygotyros kursų, surengtų Prancūzijoje XVIII a. pabaigoje, kai XIX a. pradžioje Vilnius universitete šis dalykas buvo įtrauktas į studijų programas, o vėliau ir pradėtas skaityti studentams. To meto žymiausi Europos knygotyros veikalai (prancūzų ir vokiečių autorių darbai) buvo ne tik žinomi Vilniaus universiteto akademinėi bendruomenei, bet ir sukomplektuoti universiteto bibliotekoje. Jais remiantis buvo parengti pirmieji Lietuvoje apibendrinantys knygos istorijos ir knygos mokslo teorijos darbai, kurie plačiai paskleidė tuomet populiarias teorines nuostatas, jas praturtindami originaliais sprendimais,

prisidėjusiais prie savarankiškų knygotyros, bibliografijos ir literatūros istorijos mokslų formavimosi. Taip pat kaip Rusijoje bei Lenkijoje, Lietuvos knygotyra nepergyveno bibliotekinio knygotyros raidos etapo, kai atsirandantis bibliotekininkystės mokslas aprėpė labai plačią knygos problematikos dalį, pretenduodamas pakeisti knygotyrą (ryškiausias pavyzdys yra bibliotekininkystės raida Vokietijoje). Pirmojo ar antrojo knygotyros periodų skiriamąją ribą žymi data, kai knygos tyrėjų darbuose nustoto vyrauti plačioji bibliografijos mokslo samprata, knygotyros ir bibliografijos mokslai buvo pradėti suvokti ir vertinti kaip savo tyrimo objektą turintys mokslai. Tokią datą šiandien dar sunku tiksliai įvardyti, tačiau ji neperžengia XX a. trečiojo dešimtmečio. Savarankiškos knygotyros plėtotė Lietuvoje taip pat atitiko jos raidą Europoje, kai XX a. pradžioje radosi autonomiškas knygotyros mokslas, tiriantis knygą ir knygininkystę. Kaip pradiniam jos etape, taip ir pirmosios nepriklausomybės metais Lietuvos knygotyra buvo lygiavertė su kitais humanitariniais mokslais, kurie institucionalizavosi ir buvo autonomiškai plėtojami, nors ir nepasizižymėjo originaliais teoriniais darbais.

Savarankiškos knygotyros raida nebuvo tolygi: pradinį intensyvios jos raidos etapą, trukusį iki 1943-ųjų, pakeitė pirmųjų antrosios sovietinės okupacijos dešimtmečių sąstovis. Po Antrojo pasaulinio karo Lietuvos knygotyrai daugiausia įtakos turėjo sovietinės knygotyros mados. Tuomet nepavyko tęsti nepriklausomybės metais pradėtų darbų ir buvo nutolta nuo tradicinės knygotyros plėtros, apsiribojant taikomųjų ir istorinių dalykų nagrinėjimu. Dėl pasikeitusios politinės ir mokslo situacijos Rusijoje bei suaktyvėjusios Europos knygotyros savotišką atgimimą šis mokslas Lietuvoje išgyveno septintajame dešimtmetyje, kai į mokslinę apyvertą įtrauktas pats *knygotyros* terminas, pradėti leisti „Knygotyros“ mokslo darbai, pasirodė įvairius knygotyros klausimus nagrinėjančios monografijos ir kiti mokslo gyvenimą liudijantys faktai, kurių raiška itin aktyvi pastaraisiais dešimtmečiais. Šiuolaikinė Lietuvos knygotyra sugrįžo prie tradicinės knygotyros plėtotės. Ja rūpinasi atkurtas akademinis Vilniaus universiteto padalinys, plėtojantis knygotyros mokslą ir studijas.